

Jan Lucemburský legitimoval postavení svého syna Karla udělením titulu moravského markraběte. V této hodnosti ho zachytil i iluminátor Gelnhausenova kodexu z počátku 15. století.

Otec a syn

Když se Karel po více než deseti letech vrátil na podzim 1333 do Čech, nebylo jeho postavení nijak záviděníhodné. Od otce patrně neměl žádné pověření ani vymezené kompetence a autoritu v zemi si musel teprve vydobýt. Nešlo o snadný úkol, neboť většina královských majetků byla zastavena, a Karlovi tak chybělo finanční i mocenské zázemí. Sice se mohl opřít o část šlechty, která ho do Čech povolala, nicméně příslušníci této kliky spíše očekávali, že mladý kralevec bude povolnou loutkou v jejich rukou. S takovou rolí se Karel nemínil smířit, a byť zahrnoval panskou skupinu, jež ho povolala do Čech, svojí přízní, zároveň se snažil obnovit pokleslou autoritu panovnické moci.

Jan Lucemburský sledoval kroky svého syna patrně s nevolí, neboť díky vzrůstající Karlově oblibě ztrácel ve svém království vliv. Dobový zpravodaj Petr Žitavský zmiňuje Janovy obavy, aby nebyl zatlačen do pozice „starého krále“, proti kterému mohl být vyvolán ozbrojený odboj – stačí vzpomenout na vzpouru Přemysla Otakara II. proti jeho otci Václavu I. Legitimizoval proto Karlovu pozici titulem markraběte moravského, což neznamenovalo teritoriální vymezení pravomocí obou Lucemburků, nýbrž to kraleveci zajišťovalo náležitě společenské postavení. Udělením této hodnosti však spory mezi Janem a jeho synem nevytizely, naopak propukaly se stále větší intenzitou. O napjatém vztahu obou mužů vypovídá zejména Karlova autobiografie, a to i přesto, že se kralevec z povinné úcty k otci a ze snahy nedávat špatný příklad snažil na stránkách svého díla ostří sporů otupovat. Nelibost následníka trůnu vyvolávaly zejména finanční nároky Jana, který zadlužováním a zástavami rozbíjel snahu o konsolidaci komorního majetku.

K většímu rozkolu došlo patrně na jaře 1337, krátce po Janově oslepnutí na pravé oko. Karel se raději vzdálil

ze země, ať již ze své vůle, či na otcův příkaz, a vydal se do tyrolského hrabství, spravovaného jeho bratrem Janem Jindřichem. Záhy pokračoval do Itálie, kde se pokusil navázat na lucemburské výboje, během nichž před několika lety získával vladařské ostruhy. Kronikář lakonicky popisuje Karlovy kroky, které prý činil jen proto, „aby zabil čas“, koncem roku se nicméně kralevec vrátil do Čech. Z letmých narážek bohužel můžeme jen vytušit propast, která se mezi oběma Lucemburky rozvířala.

Pokud se Jan s Karlem nedokázali dohodnout na způsobu vlády v českém státě, větší souznění nalezli v otázkách zahraničněpolitických, byť ani zde nepanovala vždy jednota. Zdání však možná klame. Karel nesignoval, či dokonce ostentativně odmítal celou řadu Janových úmluv, příčinou ale nemusel být nesouhlas s otcovým postupem, nýbrž taktické důvody. V případech dohod, jež mohly v budoucnu zatížit lucemburskou dynastickou politiku, by se Karel dokázal z jejich podmínek snadněji vyvázat. Ke krátkodobému sblížení obou Lucemburků patrně přispělo i Janovo úplné oslepnutí roku 1340, po němž se král musel smířit s trpkou nezbytností legální Karlovy spoluvlády.

Roku 1337 dosáhla roztržka mezi Karlem a Janem takové intenzity, že se kralevec raději uchýlil ke svému bratrovi Janu Jindřichovi do Tyrol. Nejen tehdy, ale po celou dobu své vlády měl Karel v mladším sourozenci pevnou oporu. Busta Jana Jindřicha je součástí panovnické galerie v triforiu pražské katedrály.

1326

Narodil se Ludvík I. Veliký, pozdější král uherský a polský. Zemřel Osman I., zakladatel Osmanské říše a první sultán. Skončila válka proti Metám, v níž se angažovali i Lucemburci Jan a Balduin.

VLOŽENÉ PŘÍLOHY:

- Pokus o otrávení Karla IV. v Pavii na vyobrazení z Vita Caroli (1472).

Necelá doba desetiletí po bitvě u Kresčaku byl poblíž bojiště oztyčen na památku padlého krále prostý kamenný kříž, tzv. Croix de Bohême. Na počátku 20. století byl renovován a získal nový podstavec.

Karlova první manželka Blanka z Valois se s českým prostředím rychle sžila a získala si svým vystupováním u obyvatelstva značnou oblibu. Manželský pár je zachycen na reliéfu, původně umístěném zřejmě na severní věži karmelitánského kláštera na Novém Městě (kolem 1347).

Dědic trůnu naléhal, aby bylo jeho postavení deklarováno veřejně. Stalo se tak na červnovém sněmu v roce 1341, kdy Karel oficiálně nabyl statusu mladšího krále. S tímto Janovým krokem se nicméně nespokojil a snažil se získat i sakrální posvěcení své pozice. Neprodleně zahájil přípravy na korunovaci, což dokládá renovace svatováclavského diádému, který v té době získal svoji dnešní podobu. Do přípravy slavnostního ceremoniálu ovšem zasáhl Jan, který v Karlově korunovaci spatřoval další akt odsunující ho do pozadí. Oba muži se proto počátkem roku 1342 dohodli na následujícím:

Karel upustí od svého záměru, na oplátku Jan odejde na dva roky ze země, přičemž mu bude vyplácena patřičná apanáž. Po uplynutí dvouleté lhůty spory vypukly nanovo a při návštěvě Avignonu, kam se v únoru 1344 Lucemburkové vypravili, musel spor mezi Karlem a jeho otcem urovnat sám papež. Komplikovaný vztah obou velkých osobností vyřešila až Janova smrt v bitvě u Kresčaku roku 1346. Slepý král trpce nesl fakt, že se postupně ocital na vedlejší koleji, a není vyloučeno, že i proto se vydal vstříc rytířské smrti.

Pražský hrad byl o době Karlova příjezdu do Čech neobyvatelný, a královi se tak musel spokojit s ubytováním v měštanských domech. Jako dočasná rezidence mu patrně posloužil luxusní palác na Staroměstském náměstí, dům U Kamenného zvonu.

Král cizinec, či dobrý král Jan?

Pokud se z českého pohledu Jan Lucemburský ocitá ve stínu svého syna Karla, a vysloužil si dokonce přezdívku „král cizinec“, v Evropě – a zejména západně od Rýna – požíval neobyčejného věhlasu. Patřil k ozdobám rytířských turnajů, pomáhal vyhrávat bitvy a okouzloval svým šarmem jak při ceremoniálních příležitostech, tak při diplomatických jednáních. Byl až neuvěřitelně mobilní, což mu umožňovalo řešit politické problémy tou nejúčinnější formou – osobním jednáním. Ideál „dobrého českého krále“ a vzoru křesťanského vládce, jenž zdomácněl zejména ve Francii, je úplným opakem pohledu české šlechtické obce, která s nelibostí sledovala Janovo finanční vytěžování korunního majetku a neustále se stupňující berní zatížení. Takto rytířského krále vnímal iluminátor Gelnhäuserova kodexu.

- Bitva u Kresčaku na iluminaci z Kroniky stoleté války Jeana Froissarta. Angličtí lukostřelci (vpravo dole) kosí janovské střelce z kuší, bojující na straně francouzského krále.

Výprava krále Jana do Slezska, kde přijal slíby lenní věrnosti od většiny hornoslezských knížat. Jan Lucemburský jmenován říšským generálním vikářem. Novým anglickým králem se stal Eduard III. († 1377).

Pražské arcibiskupství

Je otázkou, zda by k povýšení pražského biskupství na metropoli došlo i bez šťastné souhrny okolností. Papež Kliment VI. se snažil podlomit pozici mohučského arcibiskupa Jindřicha z Virneburgu, stoupence císaře Ludvíka Bavora nenáviděného kurií. Vynětím pražské diecéze z jeho jurisdikce nejen oslabil Jindřichovu postavení, ale zároveň posílil svého kandidáta na římský trůn Karla IV. Vyobrazení zachycuje detail Klimentova erbu z papežského paláce v Avignonu.

Zřízení arcibiskupství v Praze bylo cílem řady českých panovníků. Velmi blízko k povýšení pražské diecéze přitom stáli Přemyslovci již na přelomu 10. a 11. století, avšak díky vnitřní krizi českého státu se císař Otto III. ve svých mocenských plánech orientoval především na Polsko a Uhry, kde podpořil vznik arcidiecézí ve Hnězdně (1000), resp. v Ostřihomi (1001). Navzdory pokročilejšímu stupni christianizace i rozvinutější církevní správě tak získaly církevní metropoli sousední, teprve nedávno pokřesťanštěné státy, zatímco Prahu první vlna zakládání arcibiskupství ve středovýchodní Evropě minula. Pražské biskupství, fungující od roku 973, nadále zůstávalo podřízeno arcidiecézi v Mohuči. Tato závislost byla pro české panovníky velmi nepříjemná, neboť mohučský arcibiskup mohl z titulu své pravomoci zasahovat do vnitřních záležitostí země. Není proto divu, že řada přemyslovských vládců usilovala o zřízení pražské arcidiecéze a s ní také o posílení svébytnosti českého státu.

Vhodná chvíle nastala na počátku 40. let 14. století. V květnu 1342 zasedl na papežský stolec Pierre de Roisiers jako Kliment VI., s nímž se Karel spřátelil během svého pařížského pobytu. Kliment neměl důvod žádati o založení arcibiskupství nevyhovět, neboť i pro něj šlo o výhodný krok. Jednak sliboval posílení lucemburského spojence a zároveň oslaboval mohučského arcibiskupa, který patřil k oporám Ludvíka Bavora. Tyto příčiny se pochopitelně v textu zřizovací listiny neobjevily, přesto je argumentace vysvětlující vznik nové arcidiecéze pozoruhodná. Jako jeden z důvodů zde stojí odlišný jazyk obyvatel dosavadní pražské diecéze a jí nadřazené Mohuče. Ačkoli zřizovací bulu vydal papež, je třeba za touto formulací nepochybně hledat Karla, jenž i při jiných příležitostech deklaroval rovnocennost německého a slovanského jazyka, kterou chápal nikoli v rovině nacionální, nýbrž politické a státoprávní. Jako další argument proti podřízení mohučské arcidiecézi uvádí bula geografickou vzdálenost obou církevních provincií a s ní spojené nebezpečí a náklady, jež oboustranné cesty přinášely. Na to navazuje i další bod, totiž řídká péče, kterou mohučští metropolitě dosud pražské diecézi věnovali. Pro české

panovníky mělo ovšem zřízení pražského arcibiskupství i další významný důsledek. Královskou korunovaci směl teoreticky provádět pouze metropolita, a byť tuto pravomoc mohučský arcibiskup většinou delegoval na pražského biskupa, nyní konečně byl korunovační ceremoniál plně pod kontrolou domácí hierarchie.

Pražskému arcibiskupství byla podřízena dvě biskupství, olomoucké a nově zřízené litomyšlské. Plán na převedení významného vřatislavského biskupství pod pražskou arcidiecézi nevyšel, a tak toto území zůstalo pod církevní svrchovaností Hnězdně, byť politicky bylo připoutáno k českým zemím. Prvním pražským metropolitou se stal Arnošt z Pardubic, a jak se ukázalo, šlo o nadmíru šťastnou volbu. Důvěrník a diplomat Karla IV. byl nejen významným vzdělancem, ale i výtečným organizátorem. Roku 1349 vydal první statuta arcibiskupství a dovršil utváření farní sítě i dalších organizačních jednotek provincie. Vnitřní správu Arnošt zdokonalil zavedením nových evidenčních pomůcek: konfirmační knihy (libri confirmationum) zachycovaly výměny kněží na jednotlivých farách, knihy erekcí (libri erectionum) pak zaznamenávaly nadání ve prospěch církve.

Až do povýšení pražského biskupství spadala česká církevní provincie pod mohučského metropolitu. I když jsou jako hlavní důvody osamostatnění pražské diecéze uváděny velká vzdálenost obou center a rozdílnost jazyků, bezpochyby k tomuto aktu došlo i díky příznivé politické konstelaci. Na vyobrazení Mohuče z roku 1572 jsou zřetelné dvě dominanty: uprostřed se s nejvyšší věží nachází metropolitní kostel sv. Martina, úplně vpravo u hradeb arcibiskupský palác.

1328

Ludvík Bavor se nechal o Římě proti vůli papeže prohlásit za císaře. Ve Francii se ujímá vlády Filip VI. z dynastie Valois, Karlovo šoaagr. Křížová výprava Jana Lucemburského do Pruska a Litvy.

Karlovo „alter ego“

Jen stěží bychom mezi Karlovými rádci a přáteli hledali osobu bližší, než byl **Amoš z Pardubic** (kolem 1305, Kladsko – 30. 6. 1364, Roudnice). Ačkoli se jeho činnost nevyznačovala takovou okázalostí jako Karlovy reprezentativní akce, pro vnitřní české poměry měla nemenší význam. Amoš se narodil jako syn purkrabího na kladském královském hradě. Po zisku základního vzdělání studoval na pražské katedrální škole a posléze v Itálii na univerzitách v Bologni a Padově. Pobýval i na avignonském papežském dvoře, kde pronikl do zákulisí kuriální politiky. Není divu, že s těmito zkušenostmi učinil po návratu do Čech závažnou kariéru. Roku 1343 se stal pražským biskupem a po povýšení diecéze i prvním metropolitou. Amoš během svého episkopátu položil základy promyšlené organizace svěřené arcidiecéze a zaváděl rovněž progresivní hospodářské metody. Velkou pozornost věnoval i pražské univerzitě, jejímž byl kancléřem. Amošova podoba se dochovala na nástěnné malbě kostela sv. Bartoloměje v Praze-Kyjích.

Důstojným centrem nové arcidiecéze se stala pražská katedrála sv. Víta, jejíž velkolepá přestavba byla zahájena právě po povýšení pražské církve na metropoli. Pohled do interiéru od západu zachycuje chór katedrály, o jehož výstavbu se zasloužili Matyáš z Arrasu a především Petr Parléř.

*Král Jan zakoupil Zhořeleccko.
Papež Jan XXII. odsoudil učení mistra Eckharta jako herezi.
Zemřel Jindřich z Lipé, nejvýraznější osobnost české politiky v době Janovy vlády.*

1329

Král a šlechta

Jan Lucemburský sice do českých zemí přijel s představami o pevné monarchické moci, ty však záhy vzaly za své. Česká šlechta se nehodlala vzdát svého podílu na správě země a po téměř desetiletí trojicích sporech donutila Jana rezignovat. Panovníkovu bustu v triforiu katedrály doprovázejí dva erby, český a lucemburský leo.

Karlův respekt k zemské šlechtě je patrný též z erbovní galerie na hradě Lauf poblíž Norimberku. Císař při sestavování pořadí znaků, které se řídilo přísnými hierarchickými pravidly, nepreferoval dvorskou šlechtu, ale ctěl hierarchii nobility zemské.

Nalezení rovnováhy mezi panovníkem a zemskou obcí, reprezentovanou především významnými příslušníky šlechty, patřilo ke klíčovým předpokladům úspěšné domácí vlády. Ze čtyř Lucemburků na českém trůně se Karlovi podařilo naplnit tento úkol zdaleka nejlépe. Ačkoli i on prosazoval pevnou královskou vládu a snažil se o stabilizaci komorního majetku, dokázal ve chvíli, kdy by hrozil střet se šlechtou, ustoupit ze svých plánů. Ty ovšem neztrácel ze zřetele a prosazoval je jinými, průchodnějšími cestami.

Šlechtická obec se po dřívějších nábězích pevně zformovala v 13. století, kdy vytvořila sebevědomou stavovskou korporaci a protiváhu královské moci. Po vymření Přemyslovců se její role ještě zvýšila, neboť uchazeči o opuštěný český trůn byli na její podporu závislí. Loajalitu významných předáků si přitom vykupovali četnými zástavami a jinými koncesemi, což nadále posilovalo mocenské pozice šlechty. Když po předčasně zesnulém Rudolfu Habsburském (vládl 1306–1307) a nepříliš úspěšném Jindřichu Korutanském (1307–1310) nastoupil na trůn Jan Lucemburský, měl značně svázané ruce; z již ztenčeného majetku musel dávat další odměny šlechticům, kteří mu pomohli k trůnu. Ačkoli se Jan po svém nástupu pokoušel posílit moc panovníckého majestátu, přičemž vycházel z představ pevné monarchické vlády, jak ji poznal ve Francii, jeho snahy tvrdě narazily na realitu Českého království. Necelé desetiletí naplněné ozbrojenými konflikty skončilo Domažlickým mírem roku 1318, v němž Lucemburk přistoupil na většinu podmínek šlechty a napříště se již do otevřených konfliktů nepouštěl.

Přestože šlechtická obec vystupovala jednotně při obraně stavovských zájmů, v politické sféře vždy

za jeden provaz netáhla. Uvnitř korporace probíhaly neustálé mocenské střety, během nichž se mnohdy zájmy jednotlivých klik proluly se zájmy příslušníků vládnoucího rodu. S tímto vědomím je třeba vnímat i jednání v Meranu v září 1333, kde Karla oslovila část českého panstva s nabídkou, aby se ujal správy země. Karel ji přijal a po návratu do Čech odměnil své věrné výnosnými úřady. I když nejsme zpraveni o podrobnostech, je zřejmé, že po příjezdu Jana do země se šlechta, jež přišla s králevicovými nástupem o mocenské pozice, přimkla k jeho otci.

Důležitou roli ve vztahu panovníka a šlechty se hrávaly finanční otázky. Ohromné nároky krále Jana, který prostředky získanými z českých zemí sanoval svoji nákladnou zahraniční politiku, byly jednou z hlavních příčin střetů s českou šlechtou. Karel si počínal o něco opatrněji, nicméně opět to byly české země, které králi umožňovaly náročné finanční podniky. Je ale třeba dodat, že na nově získaných územích se ve správních funkcích uplatňovali právě čeští šlechtici, což mírnilo konfliktní potenciál. A netřeba pochybovat o tom, že Karlova snaha učinit z českých zemí mezinárodní velmoc nobilitě vyhovovala. Karel dokázal schopné šlechtice začlenit do svého dvorského aparátu a dal jim možnost podílet se na jeho velkorysých podnicích.

Spolu s integrací šlechty do dvorských struktur využíval Karel s úspěchem lenního institutu. Jeho podstata spočívala v udělení majetků do držení lenníka, který se přísahou zavazoval k věrnosti a dalším povinnostem, nejčastěji vojenským. Tuto taktiku s úspěchem využíval již Jan Lucemburský, zejména po roce 1318, kdy kapituloval před požadavky šlechty. Lenními přísahami si získával mocenské zázemí, přičemž jako léna propůjčoval často majetky, které tak jako tak byly už delší dobu v rukou zástavních držitelů. Karel lenní institut dále rozvinul a využíval ho velmi často i k pacifikaci odbojné šlechty; pokud dobyl její hrad, donutil majitele přijmout lenní závazek, čímž si do budoucna zajišťoval loajalitu.

Šlechtických odbojů nicméně registrujeme v době Karlovy vlády málo, v Čechách dokonce jen jediný významnější. Roku 1356 povstaly proti císaři dvě větve mocného rodu Vítkovců, Rožmberkové a páni z Hradce. Příčinou byla stavba nového královského hradu Karlshaus, jehož majetky zasahovaly do rožmberského

1330

Karel povolán otcem Janem do Lucemburska. Sňatek Karlova bratra Jana Jindřicha a Markéty Korutanské dal Lucemburkům naději na získání Korutan a Tyrol. Zemřela královna Eliška Přemyslovna.

VLOŽENÉ PŘÍLOHY:

- Nobilitační listina vystavená Karlem IV. pro Jacoba de Santa Croce roku 1355.
- Latinský fragment Dalimilovy kroniky, který nechala patrně zhotovit česká šlechta pro Karla IV. Na prvním vyobrazení římský král obklopen rytíři předává Jitce svůj stolec, aby jej postavila v Boleslavi (nahore).

Sebevědomí šlechtických rodů demonstrují i nákladné reprezentativní hrady. Mezi urozenými stavebníky vynikali zejména Rožmberkové, jejichž hrad Maidštejn (Divčí kámen), postavený po polovině 14. století, je zachycen na rytině F. A. Hebera (1848).

dominia. Jošt z Rožmberka proto napsal stížnost kurfiřtům, což král právem vnímal jako porušení suverenity Českého království. Odboj záhy potlačil, jak ovšem bylo jeho zvykem, odvetu netlačil do krajnosti a s Rožmberky se usmířil. Hůře ovšem skončil Jindřich z Hradce, který byl na dva roky vypovězen ze země.

Ačkoli se vztah Karla a české šlechty pohyboval často na hraně možného a král různými kroky zkoušel, kam až smí v zápolení se zemskou nobilitou zajít (např. jmenováním cizinců do úřadu vysehradského probošta, tradičně obsazovaného příslušníky domácích panských rodů), větším konfliktům se snažil vždy předcházet. Asi největší odpor šlechtické obce vzbudil chystaný zemský zákoník, nazvaný později **Maiestas Carolina**, jenž posiloval suverénní postavení panovníka a naopak zasahoval do práv šlechty. Jakmile Karel shledal neprůchodnost svého návrhu, od zveřejnění zákoníku ustoupil.

Jediná větší vzpoura šlechty proti panovníkovi se v Karlově době odehrála v jižních Čechách v roce 1356. Zatímco Rožmberkové se s králem usmířili, o čemž svědčí příslušná listina se slibem věrnosti panovníkovi, Jindřich z Hradce (na vyobrazení je jeho fiktivní podoba z roku 1602) zaplatil za odboj dvoletým vyhnáním.

Lenní slíby, při nichž se šlechtické rody zavazovaly k věrnosti a službě panovníkovi, patřily mezi důležité nástroje panovnické politiky vůči nobilitě. Zde je listina s lenním slibem Bibrštejnů, významného rodu s majetky na česko-míšeňsko-lužickém pomezí.

Břetislavovi předává štít s plamennou orlicí, knížecí družiníci zapalují vesnici jako znak svého příchodu podle privilegia daného římským králem (dole). Na druhém vyobrazení se panovníci – nahoře římský král Jindřich III., dole český kníže Břetislav – radí se šlechtici před bitvou.

Jan Lucemburský získal během tažení na Apeninský poloostrov řadu severoitalských měst. Kralevic Karel byl povolán do Itálie a stal se zde místodržícím lucemburských držav. Jan Lucemburský opadl do Polska a zajistil si do budoucna připojení Hlohovska.

1331